

KIYAMETTEN ÖNCE

*Mehmet Ali TUĞTAN**

“Zoru başarırız, imkansız biraz zaman alır.”

I. Uluslararası Ekonomi Politik Üzerine

Son dönemde tartışılan ve birbirinden bağımsız görünen bazı konular var ki bunlar aslında bağlantılı. Öncelikle bu konuları sıralayalım: 1) Üçüncü Dünya ve borç sorunu 2) Küreselleşme ve gelir dağılımı adaletsizliği 3) "Başarısız devletler" ve 4) Uluslararası terörizm. Bu konuların hepsi, siyaset bilimi literatüründe geçen daha geniş bir tartışmanın, yani devlet tartışmasının uzantıları olarak görülebilir. Bu tartışmadan çıkan sonuç kısaca şöyle özetlenebilir: liberal/yeni sağ ideoloji tarafından işlevleri ve kontrol gücü en aza indirilmek istenen devlet, toplumun siyasal ve ekonomik örgütlenmesi için vazgeçilmez bir araçtır ve bir şekilde (insan hakları ve özgürlüğünü devlet çıkarı için kısıtlamadan) devleti yeniden toplumsal örgütlenme aracı olarak kullanmanın, yani devleti sahneye yeniden çıkarmanın yolu bulunmalıdır. Ekonomik açıdan temel sorun, 1970'lerde karşılaşılan ekonomik krizi aşmak için uygulanan deregülasyon (yani sınır içi ve sınır ötesi mal ve sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi; üzerlerindeki devlet kontrolünün azaltılması) politikalarının, krizi aşmakta zengin batıya yardımcı olması, ama az gelişmiş ülkeleri, özellikle de Batı Afrika gibi bölgeleri tamamen sistem dışı bırakmış olmasıdır. Siyasal açıdan ise, bu politikaları uygulayan yeni sağ zihniyetin yukarıda değinilen ideolojisi gereği devlet aygıtında yarattığı tahribat -tıpkı Türkiye'de olduğu gibi- reregülasyon (yani sermaye hareketlerinin yeniden kontrol altına alınması, piyasa mekanizmaları üzerinde devlet kontrolünün tesisi) çabalarını güçleştirmektedir. Görünmez el kuramına göre kendi kendine denge bulması, bu denge bulma dinamiği sırasında kendi kural ve uzlaşmalarını kendi yaratması gereken piyasanın, bu işlevi yerine getiremediği, örgütlü ve iradi bir çaba olmaksızın kuralsızlıktan kural doğmadığı -bir kez daha görülmüştür¹. İnsanlık tarihi boyunca kural koyucu ve uygulayıcı görevi esas olan toplumsal örgütlenme devlettir. Zengin batı, yeni sağ iktidarların yerini alan merkez sol/yeni sol hükümetler döneminde, piyasayı serbestleştirmenin getirdiği avantajlardan vazgeçmeksizin devletin rolünü yeniden tesis edebilmiştir. Oysa, az gelişmiş ülkelerde devletler bir bir çöker veya garnizon devletine dönüşürken, gelişmekte olan ülkelerde de devletin rolü yeniden tesis edilememiştir. Çünkü batının, yani merkez devletlerin ekonomik genişlemesini devam ettirerek devletin rolünü yeniden tesis etmesinin bedeli, çevre ülkelerde devletin tesis edilmesini engelleyip ticari açıdan onları sömürmeye devam etmeleri sayesinde ödenebilmiştir. Bu sayede endüstri çağı sektörleri (tekstil, otomotiv, dayanıklı tüketim malları, mamül gıda ve işlenmiş tarım ürünleri vb.) çevre ülkelere taşınıp, ucuz emek, vergi imtiyazları, devlet ve sermaye seçkinleri ile kurulan yakın ilişkiler sayesinde elde edilen imtiyazlar, hem malların düşük maliyetli üretimi ve nakliyatını, hem de tatlı kârların minimum kayıpla transferini mümkün kılmıştır. Bu sayede merkez ülkeler, "evde" tutulan yüksek teknoloji endüstri çağı sonrası sektörleri (telekomünikasyon, genetik, uzay ve havacılık, yeni enerji kaynakları ve yakıt hücreleri, diğer araştırma ve geliştirme faaliyetleri) finanse edip, istikrarlı ekonomik

* *Uluslararası İlişkiler Uzm. Araştırma Görevlisi*

¹ Bir topluluk içerisinde iyi niyete dayalı olarak iş yapmanın esası, karşılıklı kabul gören ahlak ilkeleridir. Bu bağlamda, George Soros'un şu tespiti önem kazanmaktadır: "Piyasa, ahlak içermez (Market is amoral). Bu, onun ahlaksız (immoral) olduğu anlamına gelmez, sadece temel belirleyicileri arasında ahlakın bulunmadığı anlamına gelir. Bu nedenle, toplumsal örgütlenmeyi tamamen piyasa mekanizmalarına bırakmak, sorun yaratır". George Soros, "Açık Toplum ve Küreselleşme", *İstanbul Bilgi Üniversitesi Söyleşi*, 1 Mart 2002.

büyüme ve artan vergi gelirleri sayesinde sosyal adalet ve güvenlik politikaları uygulayabilmiştir².

Başlangıçta, "veren" taraf olan çevre ülkeleri için de kazançlı görünen bu çark (yabancı sermaye yatırımı sayesinde artan istihdam, ekonomik büyüme ve yükselen endüstrileşme göstergeleri), klasik sömürü veya 0/1 oyununun sona erdiği izlenimini veriyordu. Zaten bu söylem küreselleşme yandaşlarının önemli ideolojik araçlarından biri de oldu. Ama temel sorun, bu çarkın kurulması için devletin ve siyasal sistemin tahrip edilmesi gereğidir. Yozlaşmamış, vatanını satmaya hazır olmayan politikacılar, kendi devletlerinin ve halklarının çıkarını feda ederek yabancı sermayeye üretim, vergi ve kâr transferi imtiyazları tanıyamazlar. Yabancı sermaye, kendilerine bu imtiyazları tanımayan politikacılardan hiç hoşlanmaz. Ama yabancı sermaye için bunu yapan politikacılar, onların yerli ortaklarından da vergi toplayamaz; vergi gelirlerini akılcı biçimde ve denk bir bütçeyle harcayamaz; sağduyulu maliye politikaları uygulayamaz, aldığı iç ve dış kredileri akılcı biçimde kullanamaz, istikrarlı borç yönetimini beceremez. Bunun ötesinde, devletin yerli ve yabancı organize suç örgütlerinin, halk arasında bilinen adlarıyla çetelerin ve hortumcuların eline düşmesini engelleyemez.

Son dönem IMF ve Dünya Bankası literatüründe sık rastlanan bir terim olan “iyi yönetim” (good governance), yukarıda ifade ettiğimiz sorunun çözümü olarak sunulmaktadır: iyi yönetim IMF tarafından dayatılacak, IMF’nin koyduğu iyi yönetim kriterlerine uyan ülkeler hem kredi hem de yabancı sermaye yatırımı elde edecek, diğerleri ise cezalandırılacaktır. Ama bu reçete batının ve uluslararası kapitalizmin çıkmazını sadece geçici bir süre için çözer. Çünkü nihai olarak iyi yönetim, ancak dirayetli ve iyi yöneticiler tarafından uygulanabilir. Oysa yabancı sermaye, çevre ülkelerde yöneticinin iyisinden hoşlanmaz, çünkü iyi yönetici (tanımı gereği), ülkesinin ve halkının çıkarlarını rüşvet veya koltuk hırsı için peşkeş çekmez. Sermayeyi karşısına almayı gözü yemeyen, IMF’nin sosyal güvenlik ve adalet karşıtı reçetelerini halkına dayatırken yabancı sermayenin ve onun yerli ortaklarının ülke kaynaklarını talan etmesine göz yuman siyasetçiden “iyi yönetici” olmaz. İyi yönetim için, yozlaşmış politik sınıfın ve onun sermaye ve organize suç örgütleriyle kurduğu kirli ilişkilerin tasfiye edilmesi gerekir. Politik sınıfı ve onu iktidarda tutan ilişkiler ağını yerinde bırakıp, IMF zoruyla reform kanunları çıkarmak, bir ülkeye iyi yönetim getirmek anlamına gelmez. Yozlaşmış bir politik sınıf ancak bilinçli ve bağımsız bir halk tarafından tasfiye edilebilir. Bir halk ise ancak uzun vadeli ve istikrarlı eğitim politikaları sayesinde bilinç kazanır, ama yabancı sermaye ve onun yerli ortakları, halkın da bağımsız ve bilinçlisinden hoşlanmaz! IMF’nin amacı, bir yandan yabancı sermaye için elverişli ortamı oluşturmak, bir yandan da borçlu ülkelerin borçlarını ödemeye devam edebilmelerini sağlamaktır. Oysa dün Sahra-altı ve Batı Afrika’da, bugün Arjantin örneğinde gördüğümüz gibi, borç faizini eğitim, sağlık ve sosyal güvenliğe ayırdığı paradan kısarak ödeyen devletler, sonunda hiç borç ödeyemez hale gelmekte, hatta tamamen ortadan kalkmaktadır. Bu çelişki, uluslararası ekonomik sistemin bugünkü dinamikleri içerisinde kendiliğinden çözülemez. Çözüm ancak, bir çevre ülkesinin çıkıp, hem batılı finansörlerine, hem de kendi halkına yeni bir devlet ve yönetim modelini kabul ettirip sermaye-devlet ilişkilerinde temel kuralları yeniden koyması ile mümkündür. Merkez ülkeler, mallarını satabilecekleri ve düşük maliyetli üretim yapabilecekleri çevre ülkelerinin varlığını sürdürmesi için, kârlarının bir kısmından ve bu ülkelerin siyasası üzerindeki etkinliklerinden fedakarlık edecek, çevre ülkeler de siyasal yapılarını yeniden örgütleyerek sermayenin kârı hortumlamaya dönüştürmesini engelleyecek devlet mekanizmasını kuracak. Oysa,

² Benzer bir çark, Doğu-Batı yakınlaşmasının gerçekleştiği 1960’ların sonundan Sovyetler Birliği’nin çöküşüne dek Batı sermayesi ve Doğu’nun komünist yöneticileri arasında da kurulmuştu. Charles Levinson, *Votka-Cola*.

günümüzdeki çevre merkez ilişkilerinin ilk kez tesis edildiği İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, sistem böyle bir dönüşüme izin verecek şekilde tasarlanmamıştır. Bu durumda, çevre devletler (yani bizler) açısından iki seçenek kalıyor: Birinci seçenek, oturup sistemin üzerine kurulu olduğu (ya da sistemin kurucu ögesi olan) Amerikan hegemonyasının çökmesini beklemek ve bu çöküş yaklaşırken artacak korumacı eğilimlerin merkantilist politikaları mümkün kılmasını ummaktır. Bu, en iyi ihtimalle 21. Yüzyıl'ın ikinci yarısını beklememiz anlamına gelir ki, "Sizi bilmem ama, bu benim bu işe vakfetmeyi planladığımdan biraz daha uzun bir süre".

İkinci seçenek, bir orta yol bulup yabancı sermayeyi kâr marjlarını ve imtiyazlarını düşürmek karşılığında çevre ülkelerde artan alım gücü ve ekonomik ve politik istikrarın uzun vadede kendileri için de daha kârlı bir seçenek olduğuna ikna etmektir. Eğer ikinci seçenek uygulanabilirse, çevre ülkelerde devletin yeniden tesisi ve bu ülkelerin hem nüfuslarının hem de arazilerinin istikrarlı bir politik güç tarafından kontrolü mümkün olacaktır. Bunun anlamı, taraflardan birinin çıkıp diğerine bu teklifi yapması ve bunu ayrıntılı bir planla desteklemesidir. Tabii, bizim tercihimiz, Türkiye'nin teknik devlet planını çevre ülkelerde yeniden yapılanmanın ciddi bir alternatifi olarak ortaya koymasıdır. Şüphe yok ki bu teklif ne hoş gidecek, ne de aktif bir destek bulacaktır. Onu bir seçenek olarak ortaya koymak, ancak teknik devletin bir çevre ülkede tesisi ve işletilmesi, bunun sonuçlarının sermaye açısından uzun vadede yağma düzeninden daha olumlu olduğunun ispatlanması ile mümkün olacaktır. Ama daha önce de değindiğimiz gibi, çevre merkez ilişkilerini belirleyen sistem, merkezin stratejik üstünlüğüne dayalıdır ve bundan vazgeçmeleri oldukça zor görünüyor. Zorluğun kavramsal düzeyde açıklanması için, biraz daha ayrıntı vermemiz gerekir: Merkezin stratejik üstünlüğü, tıpkı sömürgecilik çağındaki gibi teknoloji ve örgütlenme üstünlüğünden kaynaklanmaktadır ve temelinde teknik devlet olgusu vardır. Bu üstünlük sayesinde merkez ülkeler, kurallarını kendi belirledikleri ve işlerine geldiği gibi değiştirdikleri bir oyunda sürekli kazanan konumundadır. Günümüzde merkezin temel açmazı, oyunun sonuna gelmiş olmaktır: bir yanda geri kalmış çevre ülkelerinde devlet otoritesinin ortadan kalkması ve buna bağlı olarak ekonomik faaliyeti sürdürmenin imkansızlaşması, diğer yanda ise nispeten ileri çevre ülkelerinde de sistemin giderek tıkanmaya başlaması merkezi açmaza düşürmüştür.

Ya bu ülkelerde kendi halklarının çıkarlarını daha iyi kollayacak ve dolayısı ile 'iyi idare'yi mümkün kılacak olan teknik devleti tesis edecek kadroların iktidara gelmesine izin verecekler ve bu da kısa vadede kâr marjlarını düşürecek, ya da şu anki kârlılıklarını sürdürüp uzun vadede tüm çevre ülkelerinin Batı Afrika'ya benzer bir hale gelmesine yol açarak pazarı toptan kaybedecekler. Çevre ülkelerde teknik devletin tesisi, (esasında bütüncül bir yapısı olmayan ve kolaylıkla tutarsız, hatta birbirine tamamen zıt hareketler yapabilen) merkez aktörlerin kerhen kabul etmeye başladığı bir olgudur. Türkçe'si, uzun vadede pazarı kaybetmemek için daha ileri durumda olan bazı çevre ülkelerini bayındırlaştırıp kârlılıklarını azaltmak pahasına sistemi koruyacaklar. G20 gibi oluşumların temelinde, IMF ve Dünya Bankası'nın dayattığı 'iyi idare' reçetelerinin altında bu stratejik karar vardır. Tabii, merkez -aralarında Türkiye'nin de bulunduğu- bu çevre ülkelerini evlat edinirken, onlara üvey evlat muamelesi yapmayı da ihmal etmeyecektir: Dolayısı ile merkezden bu ülkelere yönelik teknoloji ve bilgi (know-how) transferi, belli kısıtlamalara tabidir. Oysa tam da bu kısıtlamalar, çevre ülkelerde iyi yönetimin önkoşulu olan teknik devletin kısmen tesisini mümkün kılarken, iyi yönetimin esas koşulu olan bağımsız idarecilerin iktidara gelmesini ve iktidarda kalmasını engellemektedir. Teknik devlet -tıpkı parlamenter rejim veya endüstriyel altyapı gibi- yerel güçler tarafından kurulmalı ve işletilmelidir. Oysa sistem bugünkü haliyle hiçbir yerel çevre iktidarına böyle bir inisiyatif tanımamaktadır.

Peki, çözüm ne?

II. Deprem ve Teknik Devletin Tesisi

Bizim durumumuzda çözüm, Türkiye’de depreme karşı verilecek sınavı, ülkenin lehine çevirmektir. Bu bağlamda deprem, bir tür doğal eleyici işlevi görecektir ve Türkiye, tıpkı Kurtuluş Savaşı sırasında olduğu gibi ateşle sınanacaktır. Türkiye, teknik devletin tesisi için kendi kadrolarını çıkarmalı ve depreme karşı alınması gereken önlemlerle teknik devletin tesisi için gereken yapısal değişimi birleştirmeli, hatta yapısal değişim planını deprem önlemleri paketinin içerisine ‘gizlemeli’dir. Depreme karşı alınacak önlemler tanımlanırken, sayısal kimlik ve sayısal paraya geçiş, finansman için önkoşul olarak öne sürülmelidir. Önlemlerin hayata geçirilmesi aşamasında (yeni şehirlerin kurulması ve endüstrinin buralara taşınması), ülkenin şu anda fazla veren beyin gücü ve kaliteli işgücü, son sınırına kadar kullanılacaktır. Hatta bir noktada, daha önce göç eden beyin gücünün uzmanlık alanlarına bağlı olarak geri çağırılması gerekecektir.

Bütün bunlar –Türkiye’nin planlı bir endüstrileşme ve istihdam sistemine geçerek sayısal kimlik ve para ile devletin penetrasyonunu ve ekonominin üretkenliğini arttırması- normal koşullar altında hayalken, deprem önlemleri çerçevesinde, Dünya Bankası kredileri ile gerçekleştirilebilir. Bunun da ötesinde, ülke ekonomisinin tamamı sayısal paraya geçişin getireceği otomatik mali milat sayesinde kayıt altına alınacak ve vergi oranları servet esasına göre yeniden düzenlenerek vergi gelirlerinde patlama yaşanacaktır. Türk vergi sistemi, ilginç biçimde şu haliyle bile etkin bir sistemdir. Merkezi sayısal planlama bir acil durum önlemi olarak başlatılabilir. Ekonominin sayısal bir makro planla stratejik yönetimi, öncelikle depremin getirdiği acil durumu çözmek amacıyla, fakat daha sonra uzun vadeli ekonomik gelişmeyi amaçlayacak biçimde ekonomik hayatın yeniden düzenlenmesi için kullanılabilir. Bütün bunları merkez ülkelerin ve onların finansal denetçilerinin hoşnutsuz onayı ile yapmak bu şartlarda sadece Türkiye’de mümkündür. Ama modelin başarısı, zamanla diğer gelişmekte olan ülkelerde de benimsenmesine yol açacaktır. Temel sorun, bu fikri fizibilitesi yapılmış bir proje haline getirmek ve merkezle bunun pazarlığını yapıp hayata geçirecek siyasal iktidarı üretmektir -önümüzdeki beş ila on yıl içerisinde-! Kemalist kadroların ulusun kaderi açısından hayati rolü, budur: Fikri projeye dönüştürmek, halkın desteğini bu fikrin ardında birleştirmek, halkın desteğini iktidara tahvil edecek siyasal hareketi oluşturmak, bu siyasal hareketle iktidara gelip merkez devletleri ile bu işin pazarlığına girmek, ve kıyamet ulusu vurmadan önce projeyi hayata geçirmek...

(Yukarıdaki yazı, Aralık 2001 – Şubat 2002 arasında Kemalist haber grubuna bölümler halinde yazılan mesajların bir araya getirilmesi ve gözden geçirilmesi sonucu oluşturulmuştur. Bu nedenle akademik referanslar gerektiği gibi verilmemiştir. Aşağıda bu yazının ana başlığı olan uluslararası ekonomi politik konusunda yararlanılabilecek kısa bir kaynakça yer almaktadır.)

KAYNAKLAR

- Arrighi, Giovanni, *Uzun Yirminci Yüzyıl*, (çev.) Recep Boztumur, İmge Kitapevi, 2000.
- C. Roe Goddard, John T. Passé-Smith, John G. Conklin (eds.), *International Political Economy: State-Market Relations in the Changing Global Order*, Boulder: Lynne Rienner Pub., 1996.
- Chossudovsky, Michel, *The Globalisation of Poverty : Impacts of IMF and World Bank Reforms*, London; Atlantic Highlands, N.J.: Zed Books; Penang, Malaysia: TWN, c1998.
- Galbraith, J. K., *Kuşku Çağı*, (çev.) Reşit Aşçıoğlu ve Nilgün Himmetoğlu, Altın Kitaplar, 1989.
- Ekonomi Kimden Yana*, (çev.) Belkıs Çorakçı ve Nilgün Himmetoğlu, Altın Kitaplar, 1988.
- Levinson, Charles, *Votka-Cola*, (çev.) Yaver Zeytinoğlu, Hürriyet Yayınları, 1979.
- Killick, Tony, *IMF Programmes in Developing Countries: Design and Impact*, London; New York: Routledge, 1995.
- Payer, Cheryl, *Borç Tuzağı*, (çev.) Reşit Ergener, Yalçın Yayınları, 1981.
- Rosenberg, Nathan; L. E. Birdzell, Jr., *Batı Nasıl Zengin Oldu*, (çev.) Erdal Güven, Form Yayınları, 1992.
- Sédillot, René, *Dünya Ticaret Tarihi*, (çev.) Esat Mermi Erendor, Cep Kitapları 1983.
- Yaltrak, Cenk, *Ulus ve Cumhuriyeti Bekleyen Tehlike Doğu Marmara Depremi*; Bilimsel, Sosyal, Siyasal Gerçekler ve Çözümler, Aydınlanma 1923. Ocak Subat- S. 42